

УДК 378

КУЗЬМІНСЬКИЙ **Анатолій Іванович**,
член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки вищої школи і
освітнього менеджменту,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького
e-mail: kafvsh@meta.ua

ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ ОЛЕКСАНДРА АНТОНОВИЧА ЗАХАРЕНКА – ВЗІРЕЦЬ ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

У статті розкривається громадянська позиція О. А. Захаренка, яка служить яскравим прикладом для молодих громадян нинішнього і майбутніх поколінь українців. Висвітлено могутність педагогічного таланту О. А. Захаренка, унікальність і неординарність у підході до розв'язання ним дидактичних і виховних проблем. Особлива увага присвячується досягненням О. А. Захаренка у царині освіти людини і її особистісного становлення, наголошується значущість його внеску у побудову демократичного суспільства. Діяльність Сахнівської школи розглядається як цілеспрямоване формування духовно розвиненого громадянина-патріота. Для О. А. Захаренка неперехідною педагогічною цінністю є глибока повага до дитини, зважання на її особистісні індивідуальні особливості. Він настійно пропагував, відстоював і впроваджував людинолюбну, дитиноцентристську, гуманістично наповнену систему навчання й виховання молодого покоління. Добре розумів сахнівський подвижник, що здоров'я – найвищий аксіологічний атрибут людини, найбільш суттєвий елемент у її існуванні. Він глибоко усвідомлював органічну цілісність людської натури, у якій повинні гармонійно поєднуватися психологічні, морально-духовні, соціальні, біологічні та фізіологічні складові. Всю його діяльність пронизують турбота й піклування як про культурно-духовне, моральне виховання юні, так і про фізичне здоров'я школярів. Професійна талановитість і особиста інтелігентність О. А. Захаренка ілюструється численними життєвими прикладами, а громадянська обов'язковість й відповідальність слугують цінним взірцем для виховання молоді. Феномен реалізації таланту Олександра Антоновича Захаренка чітко й виразно підкреслює єдність природних, успадкованих високих людських якостей з набутою і сформованою власними зусиллями соціокультурною й морально-духовною позицією самої людини. Інноваційний талант О. А. Захаренка залишив відбиток і на вдосконаленні життєустрою людського суспільства. Загальноновизнаний лідер педагогічної інноватики уважав соціальну справедливість найважливішою загальнолюдською цінністю. Педагогічна система видатного педагога-новатора включає проблему формування громадянськості у молодих людей в ході освітнього процесу, а життя й діяльність Олександра

Антоновича, його науково-літературна спадщина є гарним навчальним посібником у справі виховання громадянина України, громадянина світу.

Ключові слова: громадянськість; громадянська позиція; виховання; формування; відповідальність.

Постановка проблеми. В ході становлення української державності, побудови відкритого, демократичного, громадянського суспільства особливої ваги набуває виховання громадянськості як у молодого покоління, так і в дорослих громадян. Яскравим прикладом, унікальним взірцем громадянської відповідальності й обов'язковості є громадянська, державницька позиція правдивого Народного Вчителя, видатного педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка.

Про досягнення Олександра Антоновича Захаренка в царині едукації людини і про особистісні його достоїнства й чесноти сказано й написано чимало. Жаль лише, що в цій справі, як і в багатьох інших, діє звична формула «є людина - є й справа, не стало людини - загинула й справа». Маємо на увазі те, що великі й цінні надбання видатного педагога, самовідданого патріота й громадянина і на освітній ниві, і в царині побудови громадянського, відкритого, демократичного, самоорганізованого суспільства дуже мало впроваджуються в життя.

Народна мудрість говорить, що якщо людина від природи талановита, то вона талановита в усьому. Це якраз про Олександра Антоновича. Йому, окрім освітньої справи, до всього було діло. Він був справжнім патріотом і громадянином України, європейцем і громадянином світу. Він мислив і діяв широко й масштабно. Немає такої галузі життєдіяльності людини, немає такого питання, щодо яких педагог-мислитель не висловив би свої міркування, погляди, рекомендації. Про це яскраво свідчать його твори, публічні виступи, практичні поради й настанови.

Нині Україна проявляє великі намагання, щоб стати повноправним членом європейської спільноти. Окрім прийняття відповідних законів, здійснення необхідних реформ, упровадження в усіх сферах життєдіяльності європейських стандартів очевидною необхідністю є виховання українців, які сповідують європейські цінності, дотримуються європейських норм співжиття, поводяться як громадяни Європи, проявляють солідарність із громадянами інших європейських країн, цінують і поважають права людини, демократію, свободу, дотримання вимог законів України і європейських держав.

Саме таким вимогам відповідали стиль, уклад життя і професійна й громадська діяльність, а також громадянська позиція Народного вчителя О. А. Захаренка. Саме такі риси він намагався прищепити своїм учням, колегам, односельцям.

Вся діяльність у Сахнівській школі була спрямована на досягнення головної мети - формування духовно розвиненої особистості, достойної людини, свідомого громадянина-патріота. У школі, в Георгієвському залі, розміщена галерея пошани, де золотими буквами виписані прізвища відмінників навчання, і галерея Пам'яті зі світлинами випускників школи за всі роки її існування. Одним із ефективно діючих важелів виховання і поцінування громадянськості учнями було прийняте рішення щодо того, що якщо хтось із випускників школи на *будь-якому* етапі *життєвого шляху* допустить негідний вчинок, його фото буде вилучене з галереї Пам'яті. Про дієвість цього виховного засобу свідчить те, що жодна світлина не була видалена з галереї впродовж багатьох років.

Пропагуючи і виховуючи громадянську *обов'язковість* у школярів, сам Захаренко був надзвичайно ретельним і відповідальним перед учнями, колегами, школою, громадою, державою у всьому. Враховуючи, що крім посади директора школи, він був ще й народним депутатом СРСР, депутатом обласної ради, дійсним членом декількох академій, і ще мав багато різних державних і громадських доручень, смикали його з усіх сторін неперервно. Але коли треба було комусь прийти на допомогу, розв'язати якесь питання, відгукувався

негайно і безвідмовно. Чи це мешканці села Яблунівки просили втрутитися й не дати закрити початкову школу, чи бригадир віддаленої колгоспної бригади просив виступити перед механізаторами, а чи запрошували поділитися своїм баченням тих чи тих проблем у владних структурах Москви, Києва, Черкас, завжди спокійно й терпляче сприймав звернення і ґрунтовно й змістовно задовольняв потреби тих, хто звертався.

Високе почуття громадянської обов'язковості й відповідальності проявлялося в усіх діях і рішеннях Олександра Антоновича. Яскравим прикладом цього є відмова від посади міністра освіти України. Хоч і не мав досвіду чиновницької роботи, але інтуїтивно відчував, що чиновницька праця завжди зв'язана з інтригами, чварами й іншим політичним брудом і категорично не відповідає його життєвому покликанню, його кришталеву чистій, благородній, тонко організованій душі.

Як громадянин, патріот Захаренко був надзвичайно обов'язковим і відповідальним передусім перед державою. На жаль, держава далеко не завжди відповідала йому взаємністю. Особливо виразно це проявилось у випадку з нагородженням. У 1978 році за рознарядкою з Москви одного педагога з Черкаської області необхідно було представити до присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці. Це на той час була найвища форма нагороди поряд із званням Героя Радянського Союзу. Шукати кандидатуру на це високе звання не було потреби – рівного Олександрові Антоновичу педагога-подвижника в області не було, та й в Україні мало кого можна було поставити врівень з ним. Підготували відповідні документи, послали в Москву. І буквально за день-два до урочистої процедури нагородження в Кремлі, як сніг на голову, поступає розпорядження: кандидатура Захаренка відхилена, оскільки потрібна жінка. Загальновідомо, що в ті часи суворо регламентувалося все і вся. Так і нагородження – не за результатами праці й справжніми досягненнями, а за жорсткою рознарядкою: стільки-то партійних, стільки – безпартійних, стільки – *колгоспників*, а стільки – робітників, ну й, зрозуміло, – гендерний підхід. У темпі лихоманки шукали підходящу кандидатуру жінки-вчительки. Знайшли достойного, сумлінного педагога, шановну людину, але ж до рівня Захаренка й нині мало хто дотягує, а на той час це був загальноновизнаний лідер педагогічної інноватики всього Радянського Союзу. Звання Героя присвоїли вчительці, а Олександрові Антоновичу вручили орден Леніна. Після процедури нагородження вчителька-Герой у колі новонагороджених черкащан підійшла до Захаренка і (це робить їй честь) сказала: «Вибачте, Олександрові Антоновичу, адже це Ваша заслужена нагорода дісталася мені». На що останній з доброзичливою посмішкою, з непідробною щирістю сказав: «Ну що Ви, що Ви, саме Ви заслужили це високе звання і я Вас сердечно, від усієї душі вітаю». Обняв і поцілував колегу. Навіть тіні якогось невдоволення чи розчарування не було на обличчі і в поведженні. Ось у цьому весь Захаренко – скромний, делікатний, розуміючий, душевний, справжній інтелігент, людина високого духу.

Як і всіх видатних мислителів, педагогів різних часів його хвилювала проблема вдосконалення життєустрою людського суспільства. Він гостро й тяжко переживав прояви соціальної несправедливості й нелегке життя простої людини. З душевним болем говорить Захаренко про грабіжницьку політику й неприкрите пограбування людей: «Слова. Слова. Нині вони не в моді, їм не вірять ні дорослі, ні діти. Вірять доларам, справам, результатам. А в моді витончений грабіж та звирячий переділ народного короваю. Модні розмови про духовність та святість. Про виховання – ні слова». Сказано в минулому столітті, а як актуально звучить нині.

Олександр Антонович уважав соціальну справедливість найважливішою загальнолюдською цінністю, а її суттю – ісономію, тобто рівність усіх громадян перед законом. Активна громадянська *позиція*, небайдужість до долі простої людини, душевний біль за знедоленість великої частини своїх співвітчизників не дозволяли йому мовчки спостерігати за тим, що коїться навколо. «Неозброєним оком видно, - пише він, - що все ще грабіжники розтягують національне майно України. Занепадають підприємства, «гаснуть»

заводи. На жаль, крадіїв нерідко захищають закони, які вони самі створюють. Я знаю, як важко в таких умовах не втратити надію на краще майбутнє. Але не може так бути вічно... Зміняться люди, житимуть по справедливості. Не стане багатих, бідних, перестануть красти одне в одного. Збудуємо довгоочікуване суспільство соціальної справедливості». Благородні сподівання благородної людини.

Мудро й далекоглядно попереджав Захаренко можновладців про небезпечність ігнорування принципу соціальної справедливості, непомірного матеріального розшарування людей і до чого це може призвести: «Наступає час, коли для виживання в хід ідуть вила, коси, гвинтівки». Ця засторога суголосна із відомим Шевченковим закликком «Схаменіться, будьте люди, бо лихо вам буде». Ці попередження доволі актуальні й сьогодні.

Олександр Антонович уболівав за все і за всіх - за своїх учнів, за колег-учителів, за односельців, за долю України і всієї її людності.

Громадянськість Захаренка яскраво проявлялася передовсім у чіткому усвідомленні своїх обов'язків перед державою, суспільством, місцевою громадою, шкільним колективом. Все, що він робив, було спрямоване на загальне добро: і те, що підніс звичайну сільську школу до вершин здобутків української і світової педагогіки, і те, що побудував новаторську педагогічну систему, базовану на принципово новій методологічній основі, і створив способом народної будови величний навчальний, спортивний, оздоровчий комплекс, музеї, планетарій, обсерваторію, дендропарк і багато інших суспільно-корисних об'єктів.

Піклуючись про громадянське виховання майбутніх громадян України Олександр Антонович створив шкільний телевізійний канал з покриттям 15 сіл, газету «Дівочі гори», меморіал «Криниця Совісті». Вся діяльність Сахнівської школи була спрямована на формування розвиненої особистості свідомого громадянина України. В «Енциклопедії шкільного роду» він пише: «Ті почуття любові до рідного краю, Батьківської землі, народжені з дитинства, з материнського молока, зі школи, з лелечого гнізда, що на зелених луках, голубої стрічки Росі і безкраїх пшеничних полів, з Дівочих гір».

Висока і правдива громадянськість педагога-патріота проявлялася і в щирому вболіванні за долю рідної мови: «Красу своєї мови діти мають відчутти душею і серцем, і не йти ні на які суржикі, бо то сміття, бруд, що знекровлює рідну мову». Як суголосно перегукується ця думка з висловом відомого українського вченого-патріота Агатангела Кримського, який називав нешанувальників української мови «мовокалічниками» і «мовозасмітниками».

Педагог-мислитель переважну частину свого життя працював в умовах авторитарного, статичного суспільства. Але своїми громадянськими поглядами, ідеями і практичною діяльністю він набагато випередив свій час. Інноваційний талант Захаренка у *тому й проявився, що живучи й працюючи в умовах загального реліктового й актуального рівня громадянської культури, він упроваджував у своїй школі, у своєму селі програму патріотичного, громадянського виховання людини, націлену у майбутнє. Він був громадянином-європейцем задовго до виникнення суспільно-політичного руху щодо євроінтеграції. Ось у цьому весь Захаренко – людяний, далекоглядний, розуміючий, з інноваційним світобаченням, мисленням, а головне – з умінням інноваційно діяти.*

Життя й діяльність Олександра Антоновича Захаренка, його патріотизм і громадянськість, безмежна жага служити своїй справі, своєму народові - гарний навчальний посібник і прекрасний взірець для наслідування нині сущим і майбутнім поколінням українців.

Висновки. Життя й діяльність Олександра Антоновича Захаренка, його громадянська позиція, безмежна відданість справі служіння своїй державі, своєму народові є цінною спадщиною для виховання у молоді почуття громадянськості, формування проукраїнської громадянської позиції.

Список використаної літератури

1. Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро: Роздуми педагога – академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини / О. А. Захаренко. – Черкаси, 1997. – 28с.
2. Захаренко А. А. Мой гражданский долг // Советская педагогика. – 1989. – №10. – С.6–10.
3. Світличний К. К. Лелеки над Сахнівкою. Художньо-документальна повість / К. К. Світличний. – К. : Радянський письменник, 1987. – 191 с.
4. Захаренко О. А. Становлення громадянина / О. А. Захаренко, С. М. Мазурик – К. : Т-во «Знання Української РСР», 1976. – 29с.

References

1. Zakharenko, O.A. (1997). *Hasten to do good: Reflections of a teacher – academician of the fate of education and child, teacher and family, land and homeland.* - Cherkasy. (In Ukr.).
2. Zakharenko, A. A. (1989). My civic duty. *Soviet pedagogy, 10, 6–10.* (In Ukr.).
3. Svitlychny, K. K. (1997). *Storks over Sakhnivka. Artistic-documentary tale.* Kyiv: Soviet writer. (In Ukr.).
4. Zakharenko, O. A., Mazuryk, S. M. (1976). *Becoming a citizen.* Kyiv: Unity "Knowledge of Ukrainian SSR". (in Ukr.).

KUZMINSKY Anatoliy,

Member-Corresponder of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
 Doctor in Pedagogy, Professor, Professor of High School Pedagogy and Educational Management
 Department,
 Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
 e-mail: kafvsh@meta.ua

OLEXANDER ZAKHARENKO'S CITIZENSHIP IS A MODEL TO FOLLOW

Abstract. *The article deals with citizenship O.A. Zakharenko's, which serves as a shining example for the young people of present and future generations of Ukrainians. It deals with the power of O.A. Zakharenko's teaching talent, uniqueness and originality in their approach to solving his teaching and educational problems. Special attention is paid to O.A. Zakharenko's achievements in the field of education and its human and personal development, the importance of his contribution to building a democratic society is emphasized. Activities of Sakhnivka school is seen as purposeful formation of a spiritually developed citizen-patriot. For O.A. Zakharenko enduring educational value is a deep respect for the child, paying attention to his personal individual features. He strongly promoted, defended and implemented humane, full of humanism system of training and education of the younger generation. Sakhnivka ascetic understood well that health is a man's axiological highest attribute, the most significant element in his existence. He is deeply aware of the organic integrity of human nature, in which psychological, moral, spiritual, social, biological and physiological components must be combined. All his activities permeate the care and custody of cultural and spiritual and moral education of the young and students' physical health. O.A. Zakharenko's professional and personal talent is illustrated by numerous examples of life and civil responsibility and serve as a valuable model for the education of youth. The phenomenon of implementing of O.A. Zakharenko's talent clearly and explicitly emphasizes the unity of natural, inherited high human qualities with acquired and formed their own efforts and socio-cultural moral and spiritual attitude of the individual. O.A. Zakharenko's innovative talent left a mark on improving the living arrangement of human society. A recognized leader in educational innovation and social justice considered the most important human values. Educational system of an outstanding teacher and innovator involves the problem of formation of citizenship in young people during the educational process, and O.A. Zakharenko's life and work, his scientific and literary heritage is a good educational tool in the education of a citizen of Ukraine, a citizen of the world.*

Key words: citizenship; education; formation; responsibility.

Одержано редакцією 13.01.2017
 Прийнято до публікації 16.01.2017